

Богдан ТЕРЗИЋ /Београд/

НОРМАТИВИСТИЧКИ АСПЕКАТ РУСИЗАМА У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Русизми као вид позајмљеница током последње деценије били су предмет интересовања истраживача у осетно већој мери него што је то раније био случај. Ово се односи како на апелативну, тако и на ономастичку лексику. Контактолошка истраживања данас већ имају сасвим солидну теоријско-методолошку подлогу, о чему сведочи и позамашан корпус литературе везане за ову област. Русизмима је посвећен леп број радова већег и мањег обима. Ту бисмо пре свега истакли значајну студију Светозара Стијовића *Славенизми у Њеѓошевим њесничким делима* из 1992. године, која поставља сигурне параметре за ову врсту истраживања. Исто тако треба истаћи и темељно и веома акрибично урађено истраживање Јована Ајдуковића *Русизми у српскохрватским речницима* из 1997. године, које се састоји из два дела с насловима *Принципи адаптације* и *Речник*. Реч је, дакле, само о оним русизмима који у нашим речницима имају квалификатор „русизам”, а не и о осталим русизмима који су досад у науци идентификовани. Досад су испитивани различити видови адаптације на различитим језичким нивоима – фонолошком, творбеном, морфололошком, семантичком и лексичко-стилистичком. Остало је још доста посла у испитивању овог језичког слоја у нашем језику, и на прво место бисмо ставили проблем евидентирања русизама, нарочито оних старијих, чије је препознавање било отежано блиском сродношћу језика какви су српски и руски. Речници српског језика не пружају потпуне и увек поуздане податке о овом језичком слоју, тако да би ту грађу требало ревидирати, допунити и створити комплетнији корпус русизама у српском језику.

За ову прилику издвојили бисмо само једно питање из ове опширне проблематике, а то је: како се евидентирани русизми уклапају у српски језички стандард. Нормирањем позајмљеница из руског језика, претежно оних ономастичких, највише се бави велики *Правопис српскога језика* Матице српске из 1993. Други, мањи правописи или о томе не говори,

или се баве само уопштено, или најосновнија правила адаптације саопштавају у неколико тачака, као што је то случај с Дешићевим *Правоиисом српског језика*. Сигурно је да већи проблем представљају правила адаптације ономастичке него апелативне лексике, али принципи остају исти. Идентификована руска апелативна лексика из речника нашег језика, коју је обрадио Ј. Ајдуковић у својој књизи, је веома хетерогена у погледу адаптираности актуелном српском језичком стандарду, што је и разумљиво када се зна да је она улазила у српски језик током читавог XIX и XX века, најчешће у време када још пре Белића није било никаквих научно верификованих правила адаптације. Напомињемо да Ајдуковићев попис садржи и више десетина ономастичких лексема.

Најчешћа одступања од важећих правила адаптације огледају се у писању графеме *a* на место руског ненаглашеног *o*: *аднаколка*, *барзој*, *васџок*, *васџорџ* и *васџрџ*, *харашо*, *уравањ*, *џрисујузџиџи* и сл. поред прихватљивог *восџорџ*, *восџџаџиџи*, *сојуз*, *сојузник*, *несовершенолеџан* и сл. Даље, то је писање јоте испред *e* а после сугласника у екавским текстовима: *мјешчансџво*, *мјесџоименије*, *равновјесје*, *дјењџи*, *занавјеса*, *завједомо* и сл. поред *месносџ*, *месеџослов*, *мењшевик*, *земсџво*, *версџа*, *ведомсџво*, *вежесџво* и сл. Ту спада и преношење руског меког *d* и *џ* са *ђ* и *ћ*: *ђађа* / од руског дядя, *ђењушка* / од руског денежка /, *јаћ* / рус. *јаџ* /, *збићен* / рус. *сбиџенџ* /, *каћуша* / рус. *каџуша* / и сл. Ту је и низ деформитета и непрецизности морфолошко-творбене, семантичке и лексичко-стилитичке природе, дакле, у оном облику како су их регистровали речници српског језика, али то је тема за неку другу прилику.

Чини нам се да је потребан осврт на нека проблемска питања адаптације русизама, пре свега морфолошко-творбене природе, у сфери ономастичке лексике, у толико пре што су неки аспекти адаптације измицали пажњи истраживача и стандардолога. Узмимо за илустрацију репрезентативни модел *Трубеџкој*, који је интригирао низ наших слависта. Ту се поставља питање да ли његову парадигму у нашем језику уједначити према номинативском облику или према облику косих падежа, тј. да ли га мењати у нашем језику по именичкој или по придевској промени, или пак задржати његову руску парадигму. Овом проблематиком се најтемељније бавио Милош Окука пре двадесет година, дајући најпре преглед различитих мишљења о преношењу руских презимена на – *ој* и у склопу тога презимена с финалним сегментом – *ској* и – *џкој*. Он истиче да би најгора била комбинована варијанта типа *Трубеџкој* – *Трубеџкоџа*, а онда нуди два могућа решења: „а/сва презимена преузимати у изворном облику са прозодијском адаптацијом и именичком промјеном; б/двосложна презимена преузимати у изворном облику са проздијском адаптацијом и именичком промјеном, а тросложна и вишесложна преузимати као и она на – *скиј*, – *џкиј*, са прозодијском адаптацијом и придјевском промјеном” (стр.38). Окука се одлучује за ово друго решење. Ту се онда по-

ставља питање да ли тросложна презимена типа *Полевой, Кошевой, Лановой*, у складу с наведеним предлогом, трансформисати у *Пољеви, Кошеви, Ланови*. Ми који смо студирали славистику у првим годинама после Другог светског рата на часовима руске књижевности употребљавали смо искључиво номинативске облике *Пољевој* и *Кошевој* и мењали смо их по именичкој деклинацији. Није веровати да се нешто у том погледу до данас променило. – У складу с наведеним Окукиним предлогом руски номинатив *Трубецкой* треба трансформисати у наш номинатив *Трубецки* и даље то презиме мењати по придевској промени. Презиме *Трубецкой* придружује се и Толстојево презиме *Друбецкой* из *Раџа и мира*. Али на сегмент *-цкой* завршавају се и уникална руска двосложна презимена *Бецкой* и *Руцкой*. Наведена четири презимена на *-цкой* су једина презимена тога типа која се могу наћи у речницима руских презимена Мортон Бенсона и Бориса Унбегауна. */Бецкой* је афетичко презиме добијено од *Трубецкой*, тј. презиме добијено одсецањем иницијалног слога, што је био обичај код Руса у 18. веку када би аристократа добио ванбрачно дете. *Руцкой* је био војни саветник Бориса Јелцина/. Пошто је *Бецкой* двосложно презиме, да ли га у духу наведене препоруке мењати као и остала двосложна презимена, тј. *Бецкој, Бецкоја* и тиме кидати његову етимолошку везу са *Трубецкой*, или одступити од препоруке о адаптацији двосложних презимена на *-ој*? Код презимена *Руцкой* случај је нешто друкчији. Наиме, поред руског презимена *Руцкой* постоји и слично руско презиме *Руцкиј*, са другачијим завршетком у номинативу, као посебна презименска јединица. Иако су то очигледно презимена истог порекла, ипак се у речницима воде као посебне антропонимијске лексеми. Да ли, онда *Руцкой* мењати по нашој именичкој примени, а *Руцкиј* по придевској? Питање је деликатно и дилема остаје.

Што се тиче по Окуки најгорег решења, тј. комбинованог решења, у ту групу би спадао и руски придев *большой* у синтагми *Большой шеаџир*. Матичин *Правойис* препоручује управо ту комбиновану верзију: *Большој шеаџир – Большоџ шеаџира*.

И још једно подсећање на некадашњу праксу у вези с адаптирањем руских презимена на *-ој*. Милован Глишић је презиме *Толсџој* транспоновано у *Толсџи*, што се, очигледно, није одржало, јер је осећање припадности презимена на *-иј* српској именичкој промени преовладало. У праву је Окука када каже да „преузимање руских имена и презимена *-ој* и њихова именичка деклинација има упоришта у домаћем систему: према именима типа Миливој, Радивој, Бранивој... / Миливој – Миливојев... /” (стр. 37).

Неадекватне творбене и морфолошке адаптације русизама срећу се код грађења присвојних придеве од руских презимена на *-киј, -скиј, -цкиј*, затим на *-ов, -ев*, у намери да се испоштује типолошка разлика између руског и српског језика, по којој је за руски језик карактеристичан присвојни генитив, а за српски присвојни придев. Сведоци смо употребе синтагма

Досијојевскијеви романи, па чак и *Досијојевскијеви романи*, *Чајковскијева* или *Чајковске симфоније*, *Горкијеви* или *Горкове драме* и сл. Придев *Горкијев* подразумева деклинацију тога презимена по моделу *Горкија*, *Горкију*, за шта је у лингвистичкој литератури било залагање. Аналогно наведеним примерима може се наићи на синтагму *Црњанскијев хумор*, о чијој неприхватљивости је писао Мирослав Николић у чланку *Црњанскијев /ски/ црни хумор* (Језик данас, бр. 6/1998, стр. 12-13). Аутор је наиша и на накарадни облик *Црњансков*. То значи да би се могле очекивати синтагме *Трубецкијеве* или *Трубецкојеве студије* / упор. *Толстијевски романи* /, уколико се за номинатив усвоји лик *Трубецкој*, што не би било нерегуларно. Својевремено је у „Нашем језику” о овом писао Бранислав Милановић, саопштавајући да је код Иве Андрића наишао на синтагму *Горкијеви романи*, па је из тога извео закључак да присвојни придев *Горкијев* и није тако неприхватљив, кад га је већ употребио један Иво Андрић.

Што се тиче грађења присвојног придева од презимена на *-ов*, *-ев*, у пракси су присутна велика огрешења, нарочито у средствима информисања. Често се могу чути и прочитати синтагме *Љермонтова улица*, *Жданова улица*, *Сазонова улица* / којој је враћено предратно неправилно име /, *Иџуманова ѱалаѿа* уместо *Иџумановљева ѱалаѿа*, у *Набоковој драми* уместо у *Набоковљевеј драми*, *Дудајеви војници* уместо *Дудајевљеве војници* и сл. Тешко да ће *Сазонова улица* и *Иџуманова ѱалаѿа* икада добити свој језички исправан назив, јер ови у суштини неправилни облици имају своју давнашњу традицију, а кад ствари тако стоје, онда можда и не треба исправљати криву Дрину.

Из области творбеног нормирања поменимо и транспоновање на српски неких руских ктетика. У питању је буквално преношење творбене структуре руских ктетика у случајевима где је сасвим могуће преиначити их у модел који одговара српском језику. Буквално преношење у овом случају среће се код новинара, па чак и неких лингвиста. Може се наићи на синтагме типа *Орловска губернија*, *орловски џовори*, *орловско коло* / има се у виду град *Орел* /, затим *кремљовски сайи* и сл. Од топонима *Орел* сасвим је регуларан наш ктетик *орелски*, од *Кремљ* – *Кремаљски*. Синтагма *орловско коло* код нас има апелативну асоцијацију. Ктетик *орловски* код нас може да се односи само на руски град *Орлов*, који се данас зове *Халиурин*.

Други тип ктетика срћемо у синтагмама *Казанско царсѿво*, *казанска лингвистичка школа*, *рјзансѿки мужик* / мисли се на Јесењина /, гдје се испред творбеног суфикса *-ски* на крају творбене основе среће меко њ, свакако према финалном меком сугласнику у руском језику – *Казанѿ Рзанѿ*. Ту слику не потврђују наше географске карте, где је на крају тих топонима тврдо *н*, у првом случају свакако и због подударности са нашом речју *казан*. Али ту су много значајнији фонолошки разлози. Руски топоними *Казанѿ*, *Рзанѿ*, *Асѿраханѿ* уклапају се у широку лепезу ру-

ских топонима женског рода типа *Сбирь, Обь, Пермь, Тверь, Прии́яйть* и сл., чија се мекоћа крајњег сугласника не може пренети у наш језик, с обзиром на то да фонолошка опозиција тврдоћа-мекоћа сугласника није типична за наш језик, са незнатним изузецима, док је то код Руса основица фонолошког система. Ти топоними се могу пренети у наш језик сам с тврдим сугласником, у шта се системски утапају и топоними на *-њ*. Преношење ових руских топонима са крајњим тврдим сугласником повлачи за собом и промену рода, тако да они у нашем језику постају именице мушког рода. Сем тога, руски ктетици имају на крају творбене основе тврдо *н* – *казанский, йязанский*. Све то упућује на закључак да су једино исправни облици тих ктетика у нашем језику *казански, рјазански*. У складу са тим једна београдска црква ће бити *Вознесенска* или *Вазнесенска*, а не *Вознесењска* или *Вазнесењска*, како се често среће у средствима информисања.

Пажњу привлачи и наш наставак инструментала једнине код руских презимена на *-ов, -ев*. Као што знамо, ту сада постоји дублетизам – *Пејировом* и *Пејировим*. *Правойс* из 1960. године оправдано даје предност наставку *-ом*, јер се тако врши унификација именичке промене тих презимена у нашем језику. Доиста, тамо се не искључује ни наставак *-им* „према сличним именицама српскохрватског језика које такође имају тај наставак, из придевске промене /Миљановим, Веселиновим /” (стр. 158). Није нам познато колико је данас фреквентан тај наставак у појединим регионима нашег језика, као ни то да ли та чињеница утиче на употребу наставка *-им* приликом преношења руских антропонима у наш језик. Овај дублетизам засад опстаје.

И, укратко, још само о два питања. Прво се односи на традиционална преношења из руског, која нису у складу са актуелном нормом. Нешто од тога је већ поменуто. Свакако је умесна правописна препорука да се неки уходани случајеви архаичног преношења не дирају, и, додали бисмо, нарочито у случајевима кад су културно-историјски мотивисани и када за њих постоји уникална конотација – *Руђин, Расјућин, Буђони*. Актуелне и познате личности у савременој музици и књижевности зваће се *Рудин, Расјућин*. Апелатив и антропоним *каћуша* и *Каћуша* ће свакако остао у том фонетском лику, као и хипокористик *баћушка*. Презиме познатог руског писца прве половине XX века наши историчари руске књижевности преносе двојачко – *Федин* и *Феђин*, што је случај и са презименом *Бердјајев* и *Верђајев*. Дублетизми *Белински* и *Бјелински*, *Бели* и *Бјели* такође су присутни у нашој средини. Познати руски сликар код нас је прихваћен само с презименом *Рјејин*. Дублет *Сјанкевич* – *Сјанкјевич* везан је за различите словенске језике. Ако ово руско презиме белоруског порекла улази у наш језик из руског језика, онда се, у складу с правописним правилима, преноси са ликом *Сјанкевич* / реч је опет о једном Јељциновом саветнику /, а када то

- П. Пипер, *Русизми у српскохрватском речницима / Приказ књиге Јована Ајдуковића, Русизми у српскохрватском речницима*, Београд, 1997/, Филолошки преглед, XXXIV, 1997, 1-2, стр. 212-216.
- Д. Ђупић, Е. Фекете, Б. Терзић, *Слово о језику, Језички поучник*, Партенон, Београд, 1996.
- Д. Ђупић, Е. Фекете, Б. Терзић, *Слово о језику, Језички поучник, Књиџа друџа*, Партенон, Београд, 2002.
- Б. Терзић, *Руско-српске језичке паралеле*, Славистичко друштво Србије, Славистичка библиотека, Београд, 1999.
- Б. Терзић, *О словенским књиџицима и личним именима у српском језику*, Језик данас, Матица српска, Нови Сад, број 3/1997, стр. 14-16.
- Б. Терзић, *О проношењу јерменских имена у српском*, Језик данас, Матица српска, Нови Сад, број 12/2000, стр. 18-20.
- Б. Терзић, *Латинично посредничтво у транскрибовању са инословенских ћириличних језика*, Свет речи, бр. 13-14, Београд, 2001, стр. 54.
- М. Николић, *Црњанскијевски/ црни хумор*, Језик данас, број 6/1998, Матица српска, стр. 12-13.
- М. Окука, *Trubeckoj – Trubeckoj ili Trubecki – Trubeckoga*, *Književni jezik*, godina 12, broj 1, Sarajevo, 1983, str. 35-28.
- П. Пипер, *Общая характеристика сойствавительных исследований русского и сербского языков*, Сборник *Состояние и перспективы сойствавительных исследований русского и других языков*, V. *Международный симпозиум, Белград, 2000, стр. 12-18.*

Богдан ТЕРЗИЧ

НОРМАТИВИСТСКИИ ПОДХОД К РУСИЗМАМ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В настоящей работе речь идет о способах нормирования апеллятивной и ономастической лексики, заимствованной из русского языка. Автор указывает на наиболее типичные проблемы, связанные с фонологической, морфологической, словообразовательной, семантической и лексико-стилистической адаптацией русизмов в сербском языке. Он затронул некоторые спорные истолкования данной проблематики и предложил вниманию лингвистических контактологов возможные решения. Одной из важнейших задач остается составление наиболее полного перечня русизмов в сербском языке.

